

Yazınsal Çeviride Etik İkilemler: Türkçede Bab-ı Ali'nin Baş Tercümanlarından Andrew Ryan'ın Hatıraları*

Ethical Dilemmas in Literary Translation: The Memoirs of Andrew Ryan, One of the Chief Translators of Bab-ı Ali

Halise Gülmüş Sırkıntı¹

*Bu makale, 29 Eylül - 1 Ekim 2022 tarihleri arasında Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi'nde düzenlenen Uluslararası Akademik Çeviribilim Çalışmaları Kongresi'nde sunulan "Tercüman Sir Andrew Ryan'ın The Last of the Dragomans Başlıklı Özde Çevirisi ve Aslına Çevirileri" başlıklı bildirisinin geliştirilmiş halidir.

¹Dr. Öğr. Üyesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Mütercim Tercümanlık Bölümü (İng.), İstanbul, Türkiye

ORCID: H.G.S. 0000-0002-6585-5961

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Halise Gülmüş Sırkıntı,
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Mütercim Tercümanlık Bölümü (İng.), İstanbul, Türkiye
E-posta: halisegulmus@gmail.com

Başvuru/Submitted: 13.01.2023

Kabul/Accepted: 23.05.2023

Atf/Citation: Gulmus Sirkinti, H. (2023). Yazınsal çeviride etik ikilemler: Türkçede Bab-ı Ali'nin baş tercümanlarından Andrew Ryan'ın hatıraları. İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi - Istanbul University Journal of Translation Studies, 18, 41-60. <https://doi.org/10.26650/ijts.2023.1233707>

ÖZ

Yazın çevirmeni çeviri sürecine dahil olan diğer eyleyenlerle birlikte, eserini erek okura nasıl sunulacağına, karşılaştığı çeviri problemlerini nasıl çözeceğine karar verirken etik ikilemlerle karşılaşır. Çeviri eyleminin doğrusal düzlemde gerçekleşmediği durumlar, karşılaşılan ikilemleri artırmaktadır. Cecilia Alvstad (2020, s. 181) yeniden yazılan kaynak metinler, yeniden çeviriler ve ara dilden çevirileri yazınsal çeviri etiğine yeni boyutlar kazandıran üç karmaşık çeviri durumu olarak nitelendirmektedir. Bu çalışmada, "aslına çeviri"ler (Öztürk Kasar, 2012) Alvstad'ın çeviri durumlarına ek olarak, çeviri etiği açısından farklı boyutları olan dördüncü özel çeviri durumu olarak önerilmektedir. Özgün eser olarak üretilmesine rağmen özünde zihinsel çeviri işlemi barındıran "özde çeviri"lerin (Öztürk Kasar, 2012) çıkış diline çevrilmesiyle "aslına çeviri"ler ortaya çıkmaktadır. Hipotez, Bab-ı Ali'nin son tercümanı Andrew Ryan'ın eseri, The Last of the Dragomans (1951) ve eserin Türk yazın dizgesindeki aslına çevirileri üzerinden sorgulanmaktadır. Gerçekleştirilen inceleme, eserin aslına çevirileri arasında "gizli çeviri" (Touy, 1995) olduğunu ortaya koymuştur. 1957'den 2015'e dek iki farklı eserde kullanılan gizli çeviride, Türk tarihini ve kültürünü yabancıların gözünden yabancılara aktaran eser Türkçeye dönerken çeviri sürecine dahil olan Türk eyleyicilerin kendi kültürlerine yönelik olumsuz iddiaları değiştirdikleri gözlemlenmiştir. Bulgular, Türk yazın dizgesindeki aslına çeviriler arasında başka gizli çeviriler var mıdır sorusunu akla getirmekte, aslına çeviri olgusu üzerinden çeviri etiğinin farklı boyutlarına dikkat çekmektedir.

Anahtar kelimeler: Yazınsal çeviri, çeviri etiği, yazınsal çeviri etiği, aslına çeviri, gizli çeviri

ABSTRACT

Literary translators face ethical dilemmas on how to present a text and solve the translation problems alongside the other agents involved in the translation process. Situations involving complex translations increase the encountered dilemmas even more. Cecilia Alvstad (2020, p. 181) stated that rewritten source texts, retranslations, and indirect translations raise new issues regarding the ethics of literary translations. This study proposes the phenomenon of retro-translation [Fr. *rétro-translation*]¹ (Öztürk Kasar, 2012, 2020), namely the back translation of a watermark translation [Fr. *traduction en filigrane*] (Öztürk Kasar, 2012, 2020), as the fourth complex translation situation with different dimensions in

terms of translation ethics. The hypothesis is questioned through Andrew Ryan's (1951) *The Last of the Dragomans* (1951) and its Turkish retro-translations. The analysis has revealed that one of the analyzed translations is a concealed translation (Toury, 1995), and this translation had been in use between 1957-2015 with the omissions that had taken place. The findings show that the Turkish agents involved in the translation process had changed the negative claims against their culture in the concealed translation. These findings raise the question of whether other concealed translations exist among the retro-translations in the Turkish literary system and show that different dimensions regarding translation ethics occur in terms of the phenomenon of retro-translation.

Keywords: Literary translation, translation ethics, ethics of literary translation, retro-translation, concealed translation

EXTENDED ABSTRACT

Literary translators must decide what role the translation will play in the target language, what translation strategies to follow, and what solutions to apply to encountered problems together with the other agents involved in the translation process and go through challenging stages during this process. While making a literary text accessible to a different audience, literary translators face many ethical dilemmas. However, one must admit that no simple answer exists to these ethical issues. In situations involving complex translations where the relationship between the source text and the translated text becomes tangled and the translation process is not carried out in the usual linear order, the encountered dilemmas increase even more. Cecilia Alvstad (2020, p. 187) defined complex translation situations as “a translation process that differs from a prototypical, linear translation of a single, well-defined source text” and proposed three complex translation situations in which different dimensions of translation ethics arise. Unstable originals, retranslations, and indirect translations are the examples she drew attention to in terms of translation ethics. In this context, the current study proposes in addition to the three examples Alvstad presented the phenomenon of retro-translation (Öztürk Kasar, 2012) as a fourth complex translation situation that reveals different dimensions of translation ethics. The corpus of the study consists of *The Last of the Dragomans* by the British diplomat Sir Andrew Ryan, the last translator of Bab-ı Ali, and its Turkish retro-translations. Ryan's memoir is an example of a watermark translation (Öztürk Kasar, 2012), as the book was originally written in English and includes details about the cultural and historical aspects of the Ottoman Empire and the Republic of Türkiye through the eyes of a foreigner. This memoir has three retro-translations (Öztürk Kasar, 2012) in the Turkish literary system. The analysis has revealed that the first translation of the work was published as a serial in *Dünya Gazetesi* as if it had originally been written in Turkish by Ryan. Therefore, one can say that the first retro-translation was a concealed translation (Toury, 1995), which raises new issues in terms of ethics. The second retro-translation was published by Salkımsöğüt Publishing House, also used concealed translation, and makes no mention of any translator's name, though two names are presented as editors on the cover page. The third retro-translation has Dilek Berilgen Cenkçiler as the translator and was published by Turkish Historical Society Publications. The concealed translations were observed to have shortened the work to a great extent and to have completely changed the focus of the work by removing any details of Ryan's

life and memoirs, as well as toning down all the negative discourses directed against Abdul Hamid II, the sultan of the period and removing the negative discourses directed against the Young Turks from the translation. At the same time, the negative discourses on the relations between the Ottoman Empire and Greece are noted to have been completely removed from these concealed translations. All these interventions detected in the concealed translation show that the translator and other agents involved in the translation process tended to change what was represented in this work. As the work returned to its original language and culture in the retro-translations, the agents involved in the translation process didn't hesitate to change the negative discourses about their own culture and historical figures. These concealed translations had undergone omissions and manipulations and were in use between 1957-2015 until the third retro-translation was published by the Turkish Historical Society Publications. These findings raise the question of whether other concealed translations can be found among retro-translations in the Turkish literary system and show that different dimensions regarding translation ethics exist in terms of the phenomenon of retro-translation.

1. Giriş: Yazınsal Çeviride Etik

Meslek etiğine verilen önemin artmasıyla birlikte etiğin 1990'ların sonlarından itibaren çeviribilim alanında da dikkatleri üzerine çeken bir konu olmaya başladığı söylenebilir (Tellioglu, 2018, s. 255). Hermans (2009, s. 94) çeviribilimde dikkatlerin etiğe çevrilmesiyle çevirinin bağlamsallaştırıldığını, çevirmenin ise sosyal ve etik bir eyleyen olarak yeniden düşünülmesini sağladığını vurgular ve tüm bunların çeviribilimde öz-düşünümsel bir dönüşe yol açtığına işaret eder. Çeviri etiği, Andrew Chesterman'in¹ (1997a, s. 147) belirttiği üzere çeviride sadakat, çeviride özgürlük, çevirmenin görünmezliği, çevirmenlerin etik bulmadıkları metinlerin çevirisini reddetme hakları olup olmadığı, çevirmen hakları ve çeviride güç ile ideoloji konuları özelinde yoğunlaşsa da çeviribilim alanında çok farklı açılardan ele alınabilmektedir. Çeviri etiğinin çevirmen hakları ve çevirmen sorumlulukları ile özgürlükleri olmak üzere temelde iki alan üzerinde durduğunu belirten Banu Tellioglu (2018), çevirmen hakları odağında yürütülen çeviri etiği tartışmalarının özellikle "telif hakları, çevirmenin yaptığı iş karşılığında alacağı ücret, çalışma koşulları ve işi bırakma ya da reddetme hakkı olup olmadığı" üzerine yoğunlaştığını, çevirmen sorumluluklarının ise "çevirmenin öncelikli olarak kime/neye karşı sorumlu olduğu ve çevirmenin karar alırken ne ölçüde özgür olduğu" (s. 256) soruları üzerinden tartışıldığını vurgular. Çevirmenlerin yalnızca mevcut mesajları yeniden yönlendirmekle kalmadığını yeni metinlerin sesi olarak onları şekillendiren bir özne konumunda olduklarını vurgulayan Theo Hermans (2009, s. 96-97), çevirinin çevirmenin öznelliğinden etkilendiğini belirterek çeviride farklı seslerin birbirine karıştığını söyler. Bu doğrultuda, önel yargılarıyla çeviri edimine müdahil olan çevirmenin etik inkilemlerle karşılaşmasının kaçınılmaz olduğu söylenebilir.

Zaman içinde çeviribilim alanında gerçekleşen paradigma değişimleri çeviri etiğine bakışı da etkilemiş, değiştirmiştir. Işın Bengi Öner'in (1993) belirttiği üzere "İ.Ö. 2. yüzyıldan başlayarak 20. yüzyılın kabaca ilk yarısını içine alan sürede oluşan kuramların hepsi kaynak odaklı, süreç-ağırlıklı ve kuralcıdır" (s. 31). Bu süreçte çeviri etiğinin kaynak metne olan sadakat üzerinden kavramsallaştırıldığını söylemek mümkündür. Bu dönemlerde çevirmene biçilen rol ise "belli bir anlayışla çeviri yapması beklenen edilgen bir aracı" (Karadağ ve Tellioglu, 2015, s. 92) olarak tanımlanabilir. Gideon Tournay'nin (1995) ortaya koyduğu Betimleyici Çeviribilim Çalışmaları ile kaynağın mutlak hakimiyetinin sarsılması ve ereğe verilen önemin artmasıyla çeviri etiğine yaklaşımlar da değişim göstermiştir. Tournay'nin erek odaklı, betimleyici yaklaşımıyla birlikte çeviriler "yanlış, doğru" sıfatlarıyla nitelenmekten kurtulmuş ve bu yaklaşım yerini çevirilerin ampirik olarak incelendiği bir ortama bırakmış ve bu sayede çeviri etiğinde de kaynak ve erek metin karşılaştırılarak yargıda bulunulan kısıtlı bakış açısı terkedilmiştir (Alvstad, 2020, s. 183). Gideon Tournay, Theo Hermans, Andre Lefevere gibi çeviribilim kuramcılarında oluşan Manipülasyon Okulu temsilcileri çevirinin kültürel ve ideolojik boyutu üzerinde durmuşlardır. Çeviriyi bir tür yeniden yazım olarak tanımlayan Andre Lefevere (1985, 1992) tüm yeniden yazımların az ya da çok manipülasyon içerdiğini vurgulayarak dikkati çevirinin ideolojik

1 Chesterman'in çeviri etiği yaklaşımı üzerine kaleme alınmış detaylı Türkçe bir çalışma için bkz: (Parlak, 2008).

boyutuna çeker ve çeviri etiği açısından incelenebilecek yeni konulara zemin hazırlar. Çevirmenin görünürlüğü/görünmezliği konusuna eğilen ve bu yaklaşımdan hareketle çeviride “yerleştirme” ve “yabancılaştırma” stratejileri üzerinde duran Lawrence Venuti (1995, 1998), İngilizceye doğru gerçekleştirilen çevirilerde “yabancılaştırıcı” çeviri stratejisinin kullanılmasını önererek çevirmenin görünür olması gerektiğini savunur. Chesterman’e (1997b) göre Venuti’nin görünürlük kavramı “çevirmenin toplumdaki rolü, çevirmenin statüsü, gücü ve çevirmenin hakları” (s. 169) ile yakından ilgilidir. Dolayısıyla, çeviri etiği açısından yeni bakış açıları beraberinde getirdiği bir gerçektir. Sömürgecilik sonrası çeviri yaklaşımları gibi feminist çeviri yaklaşımları da çeviri olgusuna yeni bakış açıları kazandırarak çeviri etiğinde yeni çalışmaların yolunu açmıştır. Tellioglu (2015, s. 167) çağdaş kuramcıların çeviri etiğine yaklaşımını “ahlaklı çevirmen *güçsüz*den taraf olan bir çevirmendi; bir eyleyenden, bir aracıdan ziyade bir *eylemciydi*” olarak tanımlamakta ve zaman içinde alanın geçirdiği değişimlerle birlikte çeviri etiğine bakışın nasıl değiştiğine dikkat çekmektedir. Koşullar ve durumlar değiştikçe etik olanın da değiştiğini belirten Kaisa Koskinen’in (2000, s. 115) de vurguladığı üzere etik üzerine gerçekleştirilen tartışmalarda nihai bir sonuca ulaşamayacağı bir gerçektir. Toury’nin Betimleyici Çeviribilim Çalışmaları’yla başlayan ve diğer çeviribilim araştırmacılarının katkılarıyla geliştirilen çeviriye bakışla birlikte artık kaynaktan sapmalar “etik dışı” olarak adlandırılmaktan, çevirmenler ise çeviri kararları doğrultusunda yargılanmaktan kurtulmuştur (Alvstad, 2020, s. 184).

Yan anlamlar, örtük göstergeler, kültürel öğeler ve çevirmeni zorlayacak daha birçok unsurla örülü olan yazın metinleri söz konusu olduğunda çevirmen yeni etik ikilemlerle karşı karşıya kalmaktadır. Yazarın tarzının çeviri esere ne ölçüde taşınacağı, yabancı kültüre ait unsurların ne ölçüde aktarılacağı, pazarlama amacıyla eserin başlığının değiştirilip değiştirilmeyeceği, eserde belirli bir gruba yöneltilen olumsuz söylemlerin çeviride aktarılıp aktarılmayacağı gibi etik ikilemler yazın çevirmeninin kimi zaman tek başına kimi zamansa yayıncı, editör gibi çeviri sürecine dahil olan diğer eyleyenlerle birlikte karar vermeleri gereken noktaları oluşturmaktadır. Yazın çevirmeninin karşı karşıya kaldığı bu ikilemlere verilebilecek tek bir doğru cevap olmadığını belirten Alvstad’a göre (2020, s. 180) etik açıdan en doğru çözüm önem verilen unsurun ne olduğuna göre değişmektedir. Öyle ki, yazara karşı hesap verilebilirlik, kaynak metne ilişkin doğruluk, iş verenin talimatları ya da seçilecek yolun kaynak ya da hedef kültür için sonuçları çevirmenin özellikle önem vermesi gereken nokta olabilmektedir. Mutlak ve tek bir doğrudan bahsedilemeyen yazın çevirisinde etik açıdan da tek bir doğrunun bulunmaması şartırcı değildir. Zira, yazın çevirisi söz konusu olduğunda taraflı ve öznel olmak etik dışı olmak anlamına gelmediği gibi tarafsız olmak da etik olmak anlamına gelmemektedir (Yılmaz Kutlay, 2020, s. 155). Özel çeviri durumlarını “karmaşık çeviri durumları” olarak kavramsallaştıran ve “bir kaynak metnin doğrusal çevirisinden farklı bir çeviri süreci” olarak tanımlayan Alvstad (2020, s. 181) özellikle kaynağın yeniden yazıldığı çevirilerin, yeniden çevirilerin ve ara dilden gerçekleştirilen çevirilerin etik açıdan incelenmesi gereken özel durumlar olduğunu vurgulamaktadır.

2. Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışmada, Alvstad'ın ortaya koyduğu üç çeviri durumuna ek olarak “aslına çeviri” (Öztürk Kasar, 2012) olgusu etik açıdan yeni konuları gündeme getiren dördüncü bir “karmaşık çeviri durumu” (Alvstad, 2020, s. 181) olarak önerilmekte ve vaka çalışması üzerinden çeviri etiği açısından betimleyici bir yaklaşımla incelenmektedir. Çalışmada, bütüncüyi oluşturan *The Last of the Dragomans* başlıklı hatırat türündeki eserin Sündüz Öztürk Kasar'ın 2012 yılında ortaya koyduğu ve “yayınlanmış olduğu yerel dil bağlamında özgün eser olarak üretilmiş ancak özünde zihinsel bir çeviri işleminin yer aldığı ürünler” (Öztürk Kasar, 2020, s. 3) olarak tanımladığı “özde çeviri” (Öztürk Kasar, 2012) kavramına örnek oluşturduğu varsayımından hareket edilmiştir. Oluşturulduğu ve sunulduğu dil ve kültür, yansıttığı dil ve kültürden farklı olan bir “özde çeviri”nin (Öztürk Kasar, 2012) yansıttığı dile döndüğü “aslına çeviri”ler (Öztürk Kasar, 2012) doğrusal düzlemde ilerlemeyen bir çeviri edimini örneklemede ve yeni etik ikilemleri beraberinde getirmektedir². Bir yabancı'nın Osmanlı Devleti'nin çöküşü ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemlerine yönelik zaman zaman olumsuz olmak üzere kişisel görüş ve düşüncelerini paylaştığı “özde çeviri” eserin aslına yani Türkçeye dönerken çevirmeni birçok etik ikilemle karşı karşıya bıraktığı varsayılmaktadır. Bütüncüye konu olan *The Last of the Dragomans* başlıklı eserin üç aslına çevirisi ele alınmakta ve yabancı konumundaki Andrew Ryan'ın dönemin çalkantılı süreçlerinde yaşanan olaylara, önemli kişilerine yönelik kişisel görüşlerinin eser aslına yani Türkçeye dönerken ne tür stratejilerle aktarıldığı incelenmekte, ortaya çıkan etik ikilemler üzerine odaklanılmaktadır.

3. Baş Tercüman Andrew Ryan'ın Anıları: *The Last of the Dragomans*

25 yılını İstanbul uzamında çeşitli pozisyonlarda görev alarak geçirmiş olan ve Osmanlı Devleti'nin son yıllarına, Milli Mücadele dönemine, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş süreçlerine birinci elden tanıklık eden Ryan'ın eseri Osmanlı ve Türk kültürüne özgü göstergelerle örülüdür. *The Last of the Dragomans* başlıklı eserini 1951 yılında, İngilizce olarak kaleme alan Ryan'ın Osmanlı ve Türk kültürüne yönelik tüm bu göstergeleri İngilizceye aktarırken iki dil arasındaki kavram farklılıklarını “zihinsel çeviri işlemi”nden (Öztürk Kasar, 2020, s. 3) geçirdiğini düşündüren örnekler göze çarpmaktadır. Bu da Öztürk Kasar'ın ortaya koyduğu “özde çeviri” kavramını akla getirmektedir. Özde çeviri, Gideon Toury'nin (1995, s. 40) aslında özgün eser olduğu halde çeviri gibi sunulan eserlere işaret eden “sözde çeviri” kavramının ters köşesi olarak tanımlanmaktadır. Sözde çeviri kavramı gerçek özgün eserleri belirtirken özde çeviri kavramı özünde çeviri işlemi barındıran “sözde özgün” (Öztürk Kasar, 2020, s. 4) eserlere işaret etmektedir. Ryan kaleme aldığı eseriyle, İngiliz(ce) okurları Osmanlı Devleti'nin çalkantılı dönemlerine, 1. Dünya Savaşı sonrası Türk halkının verdiği kurtuluş mücadelesine ve tüm bu çabalar sonucunda kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına götürerek yabancı bir uzam,

2 Aslına çevirilerdeki ideolojik müdahalelerin saptandığı çalışmalar için bkz: (Gülmüş Sırkıntı, 2021, Gülmüş Sırkıntı, 2022).

tarihsel ortam ve şahsiyetler ile tanıştıdır. İstanbul'un tarihi mekanlarından dönemin giyim kuşamına, gelenek ve göreneklerden hukuki ve siyasi yapıya dair örnekler barındıran eseri tüm bu göstergelere aşına olmayan İngiliz(ce) okurlar için aktarırken Ryan'ın alıcı kültürde karşılığı olmayan göstergeleri zihinsel çeviri işlemine başvurarak aktardığı düşünülmektedir. Öztürk Kasar (2020) özde çevirileri “öz bağlamdan yabancı bağlama giden özde çeviriler” ve “yabancı bağlamdan öz bağlama giden özde çeviriler” (s. 4) olmak üzere iki alt alana ayırarak incelemektedir. Bu sınıflandırma çerçevesinde bakıldığında, Ryan'ın kaleme aldığı *The Last of the Dragomans* başlıklı eserin yabancı bir diyarın gerçekliklerini kendi dilinden ve kültüründen olan okurlarla paylaşan yazarların ürettiği çevirilere işaret eden yabancı bağlamdan öz bağlama giden bir özde çeviri olduğu söylenebilir. Bu ürünlerin çıkış noktasının yazarın kendisine yabancı olan kültüre duyduğu hayranlık olabileceği gibi kınama, küçük görme gibi amaçlarla da kaleme alındıkları durumlar olduğu göze çarpmaktadır (Öztürk Kasar, 2020, s. 5).

The Last of the Dragomans incelendiğinde, Ryan'ın eserin çıkış kültürü olan Türk kültürüne özgü göstergeleri kendi anadili olan İngilizceye aktarırken eser boyunca 56 yerde zihinsel çeviri işlemine başvurduğu saptanmıştır. Zihinsel çeviri işlemine başvuru örnekler sınıflandırıldığında İstanbul'un semtleri ve tarihi mekanlarına dair 11 örnek, unvanlara dair 19 örnek, dönemin gelenek ve göreneklerine yönelik dokuz örnek, dönemin hukuki ve siyasi yapısına yönelik ise 17 örnek bulunmuştur.

Özde çeviride yer alan İstanbul'un semtleri ve tarihi mekanlarına yönelik 11 örnekte, Türkçe isimlerin korunduğu yalnızca sesletimin İngilizceye uygun hale getirildiği görülmüştür. Bu bağlamda Ryan'ın (1951) İngilizce olarak kaleme aldığı eserde Dolmabahçe sarayı Dolma Baghche (s. 29), Eyüp semti Eyoub (s. 28), Kandilli ise Candilli (s. 30) olarak aktarılan örnekler arasındadır. Türk kültürüne özgü unvanların aktarıldığı 19 örnekte ise “sultan”, “paşa”, “odalık” gibi unvanların Türkçe olarak İngilizce eserde korunduğu gözlemlenmiştir. Ryan her ne kadar İngiliz okur tarafından anlaşılacak olsalar da Türkçe unvan göstergelerini mevcut halleriyle aktarmış ve bir özde çeviri ortaya koymuştur. Ryan'ın (1951) özellikle dönemin yaygın olarak kullanılan paşa, hanım, ağa gibi göstergelerini pasha (s. 201), khanum (s. 187), aga (s. 208) olarak aktararak özel adlarda olduğu gibi unvanların aktarımında da Türkçe göstergeleri koruduğu ancak İngiliz okurun okuma deneyimini kolaylaştırmak adına İngilizce sesletime dikkat ederek aktarım sağladığı görülmüştür. Dönemin gelenek ve göreneklerine yer verilen örnekleri İngiliz okurla buluştururken Ryan'ın Türkçe göstergeleri koruduğu ve İngiliz okurun bu göstergeleri anlamlandıramayacağını düşündüğünden cümle içine açıklamalar eklediği göze çarpmaktadır. Örneğin, Ryan'ın eserinde Osmanlı Dönemi'nde hükümdarın camiye gidişi ile dönüşünde gerçekleşen merasime işaret eden “cuma selamlığı”, diğer adıyla “selamlık” göstergesini kullandığı görülmektedir. Ryan “Selamlık” göstergesini eserinde korumakta, cümle içinde bunun bir tür merasim olduğunu “The Friday Selamlık, as it was called, was an elaborate ceremony, attended by many dignitaries...” [Cuma Selamlığı adı verilen bu tören, çok sayıda ileri gelenin katıldığı gösterişli bir törendir.] (Ryan, 1951, s. 29) şeklinde açıklamaktadır. Osmanlı toplumunda kadınların sıklıkla kullandığı aksesuarlardan

biri olan ve yalnızca gözleri açıkta bırakan bir tür baş örtüsü olan “yaşmak” göstergesinin de İngiliz okur için Ryan tarafından “... was the yashmak, a tight band round the lower part of the face...” [... yaşmak, yüzün alt tarafını sıkı bir şekilde sararak kapatan...] (Ryan, 1951, s. 29) şeklinde aktarıldığı görülmektedir. Ryan Osmanlı ve Türk kültürüne yönelik göstergeleri mevcut haliyle bırakmış ve cümle içinde bu göstergeleri açıklamayı tercih etmiştir. Kavram dünyasında bu kültürel öğeler bulunmayan İngiliz(ce) okurlarının bu açıklamalar sayesinde göstergelerin anlamlarını kavrayabilmeleri amaçlanmış ve Ryan tarafından bir özde çeviri ortaya konulmuştur. Osmanlı toplumunun hukuki ve siyasi yapısı üzerine kaleme alınan 17 söylem saptanmış ve hepsinin zihinsel çeviri eylemine başvurularak aktarıldığı gözlemlenmiştir. Osmanlı Devleti'nde yaygın bir kullanım alanı olan “fetva” göstergesine değinen Ryan'ın, İngiliz(ce) okurun kavram dünyasında bulunmayan bu olguyu “... a fetva or a legal pronouncement by a recognized religious authority...” [fetva, tanınmış bir dini otorite tarafından verilen yasal bildiri] (Ryan, 1951, s. 62) olarak açıkladığı görülmektedir. Aynı zamanda, Osmanlı döneminde dini konularda en yüksek rütbeye sahip olan ve fetva verme yetkisi bulunan kişileri işaret eden Şeyhülislam göstergesinin de “the Sheykh ul Islam, head of the department of religious affairs” [Şeyhülislam, yani diyanet işleri başkanı] (Ryan, 1951, s. 62) şeklinde aktarıldığı göze çarpmaktadır. Ryan, Şeyhülislam göstergesini de mevcut halini koruyarak aktarmış ancak İngiliz okurun anlamlandıramayacağı bu göstergeyi cümle içinde açıklama yaparak anlaşılır kılmaya çalışmıştır.

Gerçekleştirilen inceleme sonucunda elde edilen 56 örnek, eserin bir “özde çeviri” diğer bir deyişle ise “sözde özgün” (Kasar, 2020, s. 4) olarak ele alınabileceğini göstermektedir. *The Last of the Dragomans*'in bir özde çeviri (Öztürk Kasar, 2012) örneği olarak ele alınmasıyla eserin Türkçe çevirilerinin durumu karmaşılaşmaktadır. Öyle ki, yazıldığı dil İngilizce olmasına rağmen çıkış kültürü Osmanlı ve Türk kültürü olan eser Türkçeye döndüğünde aslına dönmüş sayılır. Nitekim Öztürk Kasar (2012) bu türden eserleri “aslına çeviri” olarak adlandırmaktadır. Türk yazın dizgesi incelendiğinde söz konusu eserin farklı çevirilerine rastlanmıştır. Bütüncede ilki 1957, ikincisi 2014 üçüncüsü ise 2015 yıllarında yayımlanmış üç aslına çeviri uygulaması yer almaktadır.

4. Türkçede *The Last of The Dragomans*

Ryan'ın eserinin Türk yazın dizgesindeki ilk çevirisi *Abdulhamit Devrinden Mustafa Kemal'e Kadar: Bab-ı Ali'deki Son Tercüman Sir Andrew Ryan'ın Hatıraları* başlığıyla 22 Nisan 1957/ 26 Mayıs 1957 tarihleri arasında 33 sayı olmak üzere *Dünya Gazetesi*'nde tefrika edilir. Kısaltılmış bir çeviri olan bu tefrikalarda çevirmen adına yer verilmemiş olması dikkat çekmektedir. Öyle ki, *Dünya Gazetesi*'nin aynı sayılarında yayımlanmış olan *Korkulu Günler* başlıklı çeviri eserde yazarın Francis Carco olduğu, çevirmenin ise Adnan Benk olduğu açıkça belirtilmektedir. Kaynak metnin başlığında diplomat Ryan'ın Bab-ı Ali'nin son tercümanlarından olduğu vurgulanırken tefrikanın başlığının özellikle Ryan'ın hatıralarını vurgulaması, tefrikanın ilk sayısına eklenen epigrafla ilişki içindedir. Bahsi geçen epigraf aşağıda verilmiştir:

“İlk tanıdığım Türk Halil Halid Bey’dir. Abdülhamid istibdatından İngiltere’ye kaçmış, 1908’den sonra tekrar yurduna dönünce parlamentoya girmiş, şiddetli İngiliz aleyhtarlığı yapmıştı. Türkiye’ye gelince, İngiltere’de öğrendiğim Türkçe’nin işe yaramamasından çok korktum. Ben resmen “baştercüman” ünvanını taşıyan son tercüman oldum. Kapitülasyonlarla beraber tercümanlık da kalktı” (22 Nisan 1957).

Epigraf incelendiğinde, Ryan’ın kaleminden çıkmış gibi yazılmış olduğu görülmektedir. Tefrikanın başlığında Ryan’ın hatıralarının ön plana çıkarılması, tefrikada bir çevirmen adının belirtilmemesi ve esere eklenen epigrafın içeriği hesaba katıldığında, mesleği gereği İngilizce ve Türkçe dil çiftine hâkim olan tercüman Ryan’ın anılarını *Dünya Gazetesi* için Türkçe olarak kaleme aldığı izlenimi verilmeye çalışıldığı göze çarpmaktadır. Eserin aslen bir yabancı tarafından İngiliz(ce) okurları için İngilizce olarak kaleme alındığı ve Türkçe çevirisi gerçekleştirilerek aslına döndüğü erek okurdan gizlenmektedir. 33 sayı süren tefrikanın tüm sayıları detaylı bir şekilde incelenmiş ve eserin çeviri olduğunu belirten herhangi bir ibareye rastlanılmamıştır. Bu durum, Gideon Toury’nin “gizli çeviri” [*Ing: concealed translation*] kavramını akla getirmektedir. Nitekim gizli çeviriler, başka bir dilde kaynak metni olduğu halde bu bilginin erek okurdan gizlenerek çeviri metnin özgün metin gibi sunulduğu metinlere işaret etmektedir (Toury, 1995, s. 94). Bu açıdan yaklaşıldığında, *Dünya Gazetesi* için Ryan’ın Türkçe olarak kaleme aldığı izlenimi verilen tefrikalar bir gizli çeviri örneği olarak ele alınabilir.

İkinci aslına çeviri *İstanbul’da Bir İngiliz Tercümanın Hatıraları 1899-1922: Abdülhamit Devrinden Mustafa Kemal’e Kadar* başlığıyla Salkımsöğüt Yayınları tarafından tefrikalardan 55 yıl sonra, 2014 yılında yayımlanır. Eserin dış kapağı incelendiğinde, yine çevirmen adına yer verilmediği kapakta yalnızca hazırlayanların isimlerinin yer aldığı göze çarpmaktadır. Kapakta eseri hazırlayanlar olarak belirtilen Dr. Erdal Aydoğan ile Dr. Erkan Cevizliler ise tarih alanında çalışmakta olan akademisyenlerdir. İkinci aslına çevirinin başlığı incelendiğinde, ilk aslına çeviride olduğu gibi Ryan’ın hatıralarına odaklanıldığı görülmektedir. İlk aslına çevirinin başlığında Andrew Ryan’ın Bab-ı Ali’nin son tercümanı olduğuna dair verilen bilgi, ikinci aslına çevirinin başlığından çıkarılmıştır.

Eserin başlangıcında hazırlayanlar tarafından kaleme alınmış olan “Eser Hakkında” (Aydoğan ve Cevizliler, 2014) başlıklı bir ön söz bulunmaktadır. Kaleme alınan bu detaylı ön sözde Osmanlı Devleti ile İngiltere’nin ilişkilerinden başlayarak dönemin kısa bir portresi çıkarılmakta, Ryan’ın yaşamı özetlenmekte ve eserin içeriğine değinilmektedir. Hazırlayanların bu eserde tefrikaları mevcut halleriyle kullandıklarını aktardıkları “Çalışmanın hazırlanmasında Dünya gazetesinde yayınlanan tefrikalar esas alındı. Gerekli görüldüğü durumlarda eserdeki bazı kelimeler, kavramlar, terkipler anlamına uygun olarak açıklanmaya çalışıldı...” (Aydoğan ve Cevizliler, 2014, s. 10) cümlesinden anlaşılmaktadır. İkinci aslına çeviride tefrika metninin kullanılmış olması, hazırlayanların özgün metin gibi sunulan tefrikaların aslında bir çeviri ürün olduğunu bilip bilmediği sorusunu akla getirmektedir. Ön sözde bu konuya da yer verilmektedir:

“Ryan, Türklerle ilgili olarak Osmanlı Devleti’nin son yılları, Millî Mücadele Dönemi ve Yeni Türk Devleti’nin kuruluş sürecini ihtiva eden hatıralarını kaleme almıştır. [...] Gazetede

çıkan tefrika yazı aslında Ryan'ın 1951 yılında Londra'da yayınlanan ve editörlüğünü Sir Reader Bullard'ın yaptığı *The Last of the Dragomans* adlı 351 sayfalık eserinin Osmanlı ve Mustafa Kemal Paşa Türkiye'si hakkındaki kısmının Türkçeye çevrilmiş halidir" (Aydoğan ve Cevizliler, 2014, s. 9).

Örnekten anlaşıldığı üzere hazırlayanlar, özgün metin gibi sunulan tefrikaların aslında Ryan'ın İngilizce olarak kaleme aldığı *The Last of the Dragomans* başlıklı anlatının kısaltılmış çevirisi olduğunun farkındadırlar. Ancak tefrikalarda çevirmen adı belirtilmemiş olmasına değinmemektedirler.

İkinci aslına çeviride hazırlayanlar tarafından kaleme alınmış dipnotlar dikkat çekmektedir. Öyle ki söz konusu eserde 117 adet dipnot bulunmaktadır. Türk kültüründen çıkan *The Last of the Dragomans* başlıklı eserin Türk okur için aslına dönerken 117 adet dipnota başvurulmuş olmasının aslına çeviriden beklenen bir durum olmadığını söylemek mümkündür. Eser genelinde dipnotların fazlasıyla ayrıntılı bir şekilde verildiği, yer yer sayfalarca süren dipnotların bulunduğu, ana metinden uzun dipnotların yer aldığı sayfalar olduğu göze çarpmaktadır. Dipnotlar incelendiğinde, tarihi şahsiyetleri tanıtan 40, tarihi olayları açıklayan 30, Osmanlıca göstergeleri açıklayan 25 ve siyasi oluşumları tanıtan 22 dipnotla karşılaşmıştır. Tarihi şahsiyetleri ayrıntılı bir şekilde tanıtan 40 dipnotun 21'inde Türk şahsiyetlerin, 19'unda ise yabancıların tanıtıldığı gözlemlenmiştir. Küçük Sait Paşa, Mehmet Kâmil Paşa, Sir Layard, Sir Crowford gibi isimler dipnotlar aracılığı ile Türk okurla detaylı bir şekilde tanıtılan tarihi şahsiyetlere örnek olarak gösterilebilir. Tarihi olayları açıklayan 30 dipnotta Berlin Antlaşması, Lozan Barış Antlaşması gibi tarihi olaylar hakkında ansiklopedik bilgiler verilmiştir. Osmanlıca göstergeleri açıklayan 25 örnekte dilici çeviriye başvurulmuş, eserin hazırlandığı 2014 yılında Türk okurun aşına olmadığını düşündükleri göstergeleri açıkladıkları gözlemlenmiştir. "İstidad" göstergesinin "doğrulama, alışma" olarak "meş'um" göstergesinin ise "uğursuz" olarak açıklandığı dipnotlar örnek olarak gösterilebilir. Diğer yandan eserde, siyasi oluşumları tanıtan 22 dipnot mevcuttur. Bu dipnotlarda ise siyasi partiler, cemiyetler, meclisler tanıtılmış ve haklarında ansiklopedik bilgiler verilmiştir. Teali-i Nisvan Cemiyeti, İttihat ve Terakki Partisi dipnot verilerek tarihsel süreçteki rolleri açıklanmış olan örnekler arasındadır. Gerçekleştirilen metin içi incelemede, ön sözde de belirtildiği üzere tefrikadaki çevirinin korunduğu gözlemlenmiştir.

Dilek Berilgen Cenkçiler tarafından gerçekleştirilen üçüncü aslına çeviri *Sir Andrew Ryan: Sonuncu Dragoman* başlığıyla 2015 yılında, yani ikinci aslına çeviriden yalnızca bir yıl sonra Türk Tarih Kurumu Yayınları tarafından yayımlanır. Çevirinin başlığında bu kez Ryan'ın hatıralarının vurgulandığı göze çarpmaktadır. Bu kez çevirmen adı dış ve iç kapakta belirtilmiş, eserin bir çeviri ürün olduğu erek okurdan gizlenmemiştir.

5. Metin İçi Karşılaştırma Bulguları

The Last of the Dragomans başlıklı eserde Ryan, büyük ölçüde İstanbul'da geçirdiği 25 yıla odaklanmakla birlikte Lozan Barış Antlaşması sonrasında görev yaptığı Fas, Suudi Arabistan ve Arnavutluk anılarına da kısaca değinmektedir. Gerçekleştirilen karşılaştırmalı okuma, ilk aslına

çeviri örneği olan ve *Dünya Gazetesi*'nde tefrika edilen gizli çeviride eserin yalnızca belli bir kısmının özetlenerek çevrildiğini göstermektedir. Tefrika 33 sayıda yayımlandığından ve her bir sayının kendi alt başlığı bulunduğundan ilk ve ikinci aslına çeviride özetlenen kısımlar 33 alt başlık altında verilmiştir. Türk Tarih Kurumu'nun çevirisinde ise Ryan'ın İstanbul dışında görev yaptığı yerlere dair anıları çıkarılsa da İstanbul anılarında çıkarma yapılmadan çeviri gerçekleştirilmiştir. Özde çeviri ve aslına çevirilerin içerikleri aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 1. Özde çeviri ve aslına çevirilerin içeriklerinin karşılaştırılması		
Özde Çeviri	Aslına Çeviri I ve II	Aslına Çeviri III
The Dragomans	33 alt başlıkta, kısaltılarak çevrilmiştir	Dragomanlar
Beginnings		Başlangıç
Turkey 1899-1908		Türkiye 1899-1908
Turkey 1908-1912		Türkiye 1908-1912
Turkey 1912-1914		Türkiye 1912-1914
Interlude 1915-1918		Ara Dönem 1915-1918
Constantinople 1918-1921		İstanbul 1918-1921
Constantinople 1921-1922		İstanbul 1921-1922
The Lausanne Conference 1922-1923		X
After Lausanne 1923-1924	X	Lozan Sonrası 1923-1924
Morocco 1924-1930	X	X
Arabia 1930-1932	X	X
Saudi Arabia 1932-1936	X	X
Albania 1936-1939	X	X

Çalışmanın bu bölümünde, özde çeviri ve aslına çeviriler betimleyici bir yaklaşımla karşılaştırmalı olarak okunmakta, çevirmen kararları betimlenmektedir. Karşılaştırmalı okuma, gizli çeviri olarak yayımlanan ilk aslına çeviride Osmanlı Devleti'ne yöneltilen olumsuz söylemlerin çeviriden kimi zaman çıkarıldığı kimi zamansa olumsuzluğu silinerek aktarıldığını, dönemin padişahına yöneltilen olumsuz söylemlerin yumuşatıldığını, dönemin siyasi figürlerinden olan Genç Türklere yöneltilen olumsuz söylemlerin ve eserin odağını değiştirecek şekilde Ryan'ın anılarının çeviriden çıkarıldığını ortaya koymuştur. İkinci aslına çeviride gizli çeviri metnin kullanıldığı, yalnızca hazırlayan dipnotları eklenerek açıklamalarda bulunduğu saptanmıştır. Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanan üçüncü aslına çevirinin ise ilkinin aksine Ryan'ın bakış açısını gösterme amacı taşıdığı gözlemlenmiştir. Tüm bu bulguları özetleyecek şekilde dönemin padişahı II. Abdülhamit'e yöneltilen olumsuz söylemlerin incelendiği iki örnek (*bkz.* Örnek 1, Örnek 2), Genç Türklere yöneltilen olumsuz söylemleri ele alan iki örnek (*bkz.* Örnek 3, Örnek 4), Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin ele alındığı iki örnek (*bkz.* Örnek 5, Örnek 6) ve Ryan'ın anıları üzerine iki örnek (*bkz.* Örnek 7, Örnek 8) aşağıda karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Örnek 1:

İlk örnekte ele alınan söylemde Ryan, Türk kültürüne yabancı olan İngiliz(ce) okurlarına dönemin geleneklerinden biri olan “Cuma Selamlığı” törenlerini anlatmakta ve dönemin padişahı II. Abdülhamit'ten bahsetmektedir.

<i>The Last of the Dragomans</i>	The Friday Selamlık, as it was called, was an elaborate ceremony, attended by many dignitaries and surrounded by an imposing military display, which served the double purpose of show and of protection for the person of a timorous ruler (Ryan, 1951, s. 29).
Aslına Çeviri I	Cuma selamlığı titizlikle düzenlenmiş bir tören olurdu; bu törene birçok seçkin şahsiyetler katıldığı gibi tantanalı bir asker gösteri de yapılırdı. Bu gösterinin asıl maksadı, erkek ve evhamlı padişahı korumaktan ibaretti (Ryan, 23 Nisan 1957).
Aslına Çeviri II	Cuma selamlığı titizlikle düzenlenmiş bir tören olurdu; bu törene birçok seçkin şahsiyetler katıldığı gibi tantanalı bir asker gösteri de yapılırdı. Bu gösterinin asıl maksadı, ürkek ve evhamlı padişahı korumaktan ibaretti (Ryan, 2014, s. 17).
Aslına Çeviri III	Cuma selamlığı adı verilen olay, özenle hazırlanmış bir törendi ve bu törene birçok ileri gelen katılıyor, askeri gösteri yapıyor, böylece hem güç gösterisi yapıyor hem de korkak* bir hükümdarın kişiliğine yönelik koruma sağlanarak iki amaç yerine getiriliyordu (Ryan, 2015, s. 16). *Yazarın ifadesi [ç.n.]

Özde çeviri incelendiğinde, Ryan'ın Türk geleneklerinden birini açıklarken aynı zamanda dönemin padişahı II. Abdülhamid'e yönelik kişisel görüşünü bildirdiği ve padişahı “Cuma Selamlığı adı verilen bu tören, çok sayıda ileri gelenin katıldığı ve heybetli bir askeri gösteriyle çevrili, gösteriş yapma ve ürkek bir hükümdarın şahsını koruma gibi çifte amaca hizmet eden bir törendi.”³ cümlesinde “ürkek” sıfatıyla nitelediği görülmektedir.

Özde çeviride padişaha yöneltilen olumsuz söylemi oluşturmak için kullanılan ve “ürkek, korkak, çekingen” anlamlarına gelen “timorous” göstergesinin “erkek ve evhamlı” olarak aktarıldığı ve olumsuz söylemin derecesinin azaltıldığı söylenebilir. Yazım hatasından kaynaklı olarak ürkek yerine erkek yazılmış olma ihtimalini de unutmamak gerekmektedir. Gizli çevirinin kullanıldığı ikinci aslına çeviride ise “erkek” göstergesinin “ürkek” olarak düzeltilme ihtiyacı duyulduğu göze çarpmaktadır. Bu değişiklik, hazırlayanların tefrika metinleri kullanırken aslında kaynak metinle karşılaştırma yaptıklarını göstermektedir. Son aslına çeviride padişaha yöneltilen olumsuz söylemin korunduğu, “korkak” sıfatıyla nitelendiği göze çarpmaktadır. Ancak bu çeviride de çevirmenin bu olumsuz söylemin kendi kaleminden çıkmadığını belirtme ihtiyacı hissederek “yazarın ifadesi” dipnotunu düşüğü görülmektedir.

Örnek 2:

İkinci örnekte Ryan, selamlık töreni sonrasında at arabasıyla meydandan geçen dönemin padişahı II. Abdülhamit hakkında kişisel görüşlerini okurlarla paylaşmaktadır. Türkçe çevirilerde bu söylemin nasıl aktarıldığı aşağıda gösterilmiştir.

3 Aksi belirtilmedikçe çeviriler tarafıma aittir.

<i>The Last of the Dragomans</i>	I never saw him at this function without thinking how much power was vested in this remote personage, sitting impassive in his carriage in a shabby military cloak (Ryan, 1951, s. 30)
Aslına Çeviri I	Kendisini arabasında pejmürde askeri elbisesine bürünmüş olarak giderken ne zaman görsem, kendi kabuğuna çekilmiş bulunan bu padişahın elinde ne kadar büyük bir kudret bulunduğunu düşünmekten kendimi alamazdım. (Ryan, 23 Nisan 1957)
Aslına Çeviri II	Kendisini arabasında pejmürde askeri elbisesine bürünmüş olarak giderken ne zaman görsem, kendi kabuğuna çekilmiş bulunan bu padişahın elinde ne kadar büyük bir kudret bulunduğunu düşünmekten kendimi alamazdım (Ryan, 2014, s. 17)
Aslına Çeviri III	Bu etkinliği her görüşümde, arabasında eski bir askeri pelerinle ifadesiz bir şekilde oturan bu küçük* insana ne kadar güç verildiğini düşünmeden edemezdim (Ryan, 2015, s. 17) *Yazarın ifadesi [ç.n.]

Görevi gereğince kendisinin de katıldığı Cuma selamlığının ardından at arabasıyla tören alanından uzaklaşmakta olan padişah II. Abdülhamit'i gören Ryan, bu sahne üzerine padişaha yönelik düşüncelerini aktarmaktadır. Özde çeviride Ryan'ın giyim kuşamını özensiz, kendisini ise ilgisiz bulduğu padişahın elindeki güce şaşırıldığını ima ederek padişahı örtük bir biçimde yerdığı söylenebilir. Ryan özellikle “remote” göstergesini seçerek padişahın tüm bu olaylara gösterdiği kayıtsızlığa rağmen kendisine verilen güç arasında tezat bulunduğunu iddia etmektedir. Aynı zamanda, “remote” göstergesi ile paralellik oluşturacak ve padişahın kayıtsızlığını daha da vurgulayacak şekilde “impassive” göstergesinin kullanıldığı göze çarpmaktadır. Son olarak “shabby” göstergesi ile padişahın kıyafetlerinin eskiliğine ve özensizliğine vurgu yapılmaktadır.

İlk aslına çeviri incelendiğinde, özgün metin gibi yayımlanan gizli çeviride padişaha yöneltilen olumsuz söylemlerin törpülenerek aktarıldığı gözlemlenmektedir. Her ne kadar gizli çeviride kıyafetlerinin özensizliği ve eskiliği verilmiş olsa da bir padişahın beklenmeyecek şekilde kayıtsız kalıyor oluşunu vurgulayan göstergeler “kendi kabuğuna çekilmiş” olarak aktarılmış ve padişaha yöneltilen eleştirinin derecesi azaltılmıştır. İkinci aslına çeviride aynı metnin korunduğu gözlemlenmiştir. Üçüncü aslına çeviride ise padişah “ifadesiz bir şekilde oturan küçük insan” olarak nitelenerek özde çevirideki örtük yergi açılmış ve padişahın kayıtsızlığına yapılan vurgu yerine direkt olarak şahsına yöneltilen bir yergiye çevrilmiştir. Çevirmenin “küçük insan” söylemine dipnot ekleyerek “yazarın ifadesi” diye belirtme ihtiyacı hissetmiş olması da dikkate değerdir.

Örnek 3:

Özde çeviride Ryan'ın yalnızca dönemin padişahı II. Abdülhamit'e değil Abdülhamit'e muhalif olarak ortaya çıkmış olan Genç Türkler'e yönelik de olumsuz söylemleri mevcuttur. Aşağıda, Ryan'ın Genç Türkler'e yönelttiği olumsuz bir söylemin çevirileri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

<i>The Last of the Dragomans</i>	... the Young Turks, who have richly deserved a lesson for their arrogant and provocative attitude towards all foreigners during the last two years, should now be given good reason to regard themselves as the victims of a wanton spoliation (Ryan, 1951, s. 73)
Aslına Çeviri I	---
Aslına Çeviri II	---
Aslına Çeviri III	... son iki yıldır bütün yabancılara karşı gösterdikleri küstah ve kıskırtıcı tavır nedeniyle iyi bir dersi fazlasıyla hak eden Jön Türklere şimdi, kendilerini kötü niyetli bir yağmanın kurbanı olarak gösterecek gerekçe verilmişti (Ryan, 2015, s. 59)

Yukarıdaki örnekte, Ryan'ın Jön Türkler'e diğer adıyla Genç Türkler'e yönelik olumsuz söylemleri söz konusudur. Kendisi de bir yabancı olarak Jön Türklerin yabancılara karşı takındıkları tavrıdan rahatsız olan Ryan, bu duruma anılarında şu cümle ile yer verir: "... son iki yıldır tüm yabancılara karşı küstah ve kıskırtıcı tutumları nedeniyle bir dersi fazlasıyla hak eden Jön Türklerin, şimdi kendilerini ahlaksız bir yağmanın kurbanı olarak göstermek için iyi bir nedenleri var".

Genç Türkler'e yöneltilen bu olumsuz söylemin gizli çeviriden tamamen çıkarıldığı, çeviride Ryan'ın Genç Türkler'e yönelik düşüncelerinin erek okura aktarılırken törpülediği gözlemlenmektedir. Bu ideolojik müdahale, bu örneğin gizli çevirinin temel alındığı ikinci aslına çeviriden de çıkarılmasıyla sonuçlanmıştır. Üçüncü aslına çeviride ise olumsuz söylemlerin aktarıldığı ve Ryan'ın Genç Türkler'e yönelik bakış açısının korunduğu göze çarpmaktadır.

Örnek 4:

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde adından sıkça söz ettiren Genç Türkler hakkında Ryan'ın ortaya koyduğu başka bir olumsuz söylem örneği aşağıda karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

<i>The Last of the Dragomans</i>	But in their social life, and especially in regard to their womenfolk, The Young Turks were hardly less conservative than their forebears (Ryan, 1951, s. 69)
Aslına Çeviri I	---
Aslına Çeviri II	---
Aslına Çeviri III	Fakat sosyal yaşamlarında ve özellikle kadın hakları konusunda Jön Türkler, atalarından daha az muhafazakâr sayılmazdı (Ryan, 2015, s. 55)

Ryan, Genç Türkler'e yönelik ortaya koyduğu bir diğer olumsuz söylemde onları "geleneksel kültürel ve dini değerlerin korunmasının önemini vurgulayan ve değişime, özellikle de ani değişime karşı çıkan kimseler" olarak tanımlamakta ve "conservative" göstergesiyle nitilemekte, özellikle kadınlara yönelik konularda eski kafalı olduklarını vurgulamaktadır. Özde çeviride "Ancak sosyal yaşamlarında ve özellikle de kadınlarına karşı Jön Türkler, atalarından daha az muhafazakâr değillerdi." olarak aktarılan bu örneğin gizli çeviriden

çıkarıldığı gözlemlenmektedir. Jön Türklere yönelik olumsuz bir söylem bir kez daha gizli çeviriden çıkarılmış, Ryan'ın Jön Türkler'e bakışı erek okurla paylaşılmamıştır. Üçüncü aslına çeviride ise Ryan'ın Genç Türkler'e yönelik bakış açısının korunduğu görülmektedir.

Örnek 5:

Eserde, Ryan'ın Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki ilişkilere değinen ve bu ilişkiler bağlamında Osmanlı Devleti'ni suçlu göstermeye çalışan iddiaları mevcuttur. Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin ele alındığı örnekler karşılaştırmalı olarak incelenmektedir.

<i>The Last of the Dragomans</i>	Presently we were preoccupied by a great cloud which was growing much nearer home. It started with a systematic persecution of the Greek inhabitants of Thrace and Asia Minor... (Ryan, 1951, s. 88).
Aslına Çeviri I	---
Aslına Çeviri II	---
Aslına Çeviri III	Şu anda, çok daha yakınımızda gelişmekte olan büyük bir sorunla meşguldük. Bu sorun, Trakya'da ve Anadolu'da yaşayan Yunanlı halka sistematik bir şekilde eziyet edilmesiyle... (Ryan, 2015, s. 74)

Ryan'ın söylemi incelendiğinde, özellikle “persecution” göstergesini kullanmayı tercih ederek Türklerin Yunanlılara işkence yaptığına yönelik bir iddiada bulunduğu göze çarpmaktadır. Bu iddianın tefrikada yer almadığı, Ryan'ın Türklere yönelik bu olumsuz söyleminin çeviriden çıkarıldığı görülmüştür. Tefrikaları temel alan ikinci aslına çeviride de bu söylem bulunmamaktadır. Türk Tarih Kurumu tarafından gerçekleştirilen çeviride ise tercüman Ryan'ın Türklere yönelik ithamı verilmekte, Ryan'ın bakış açısı Türk okurla paylaşılmaktadır.

Örnek 6:

Bu örnekte Ryan, kendisi gibi İngiliz diplomat olarak Osmanlı Devleti'nde görev yapmakta olan Matthews'in notlarından yola çıkarak Osmanlı Devleti ile Yunanistan ilişkisine değinmekte, iddialarını dile getirmektedir.

<i>The Last of the Dragomans</i>	The Embassies now ventured to send a commission to visit the affected districts. The British member, my junior colleague Matthews saw a little more than the others by going separately to Broussa before the others left by sea for Smyrna. His reports bore out our belief in an organized scheme to terrify the Greeks into emigration with a minimum of bloodshed (Ryan, 1951, s. 88- 89).
Aslına Çeviri I	---
Aslına Çeviri II	---
Aslına Çeviri III	Sefaretler etkilenen bölgeleri incelemek amacıyla bir heyet gönderme girişiminde bulundu. İngiliz üye, genç meslektaşım Matthews, diğerleri deniz yoluyla İzmir'e doğru yola çıkmadan Bursa'ya giderek, onlardan biraz daha fazla şey gördü. Yazdığı raporlar, asgari miktarda kan dökerek Yunanlıları göçe zorlamak amacını taşıyan düzenli bir plan olduğu yolundaki inancımızı doğruluyordu (Ryan, 2015, s. 75).

Yukarıdaki örnekte Ryan, kendisi gibi İngiliz diplomat olarak Osmanlı Devleti'nde görev yapmakta olan Matthews'in notları üzerinden Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki ilişkiyi yorumlamakta ve Matthews'in Osmanlı'da tuttuğu raporlarda Yunanlıları göçe zorlama amacı güttüklerini belirttiğini iddia etmektedir.

Gizli çeviriden bu kısmın tamamen çıkarıldığı, Ryan'ın Osmanlıların Yunanlıları göçe zorladığına yönelik iddiasının çeviriden tamamen silindiği görülmektedir. Gizli çeviriyi temel alan ikinci aslına çeviride de bu kısım bulunmamaktadır. Son aslına çeviride ise Ryan'ın iki ülke arasındaki ilişkiye yönelik iddiasının korunduğu, mevcut haliyle aktarılarak Ryan'ın bakış açısının Türk okurla paylaşıldığı gözlemlenmiştir.

Örnek 7:

Ryan'ın eserinin editörlüğünü yapan ve esere bir "Editör Önsözü" yazan Sir Reader Bullard'ın (1951) da belirttiği üzere bir biyografi niteliği taşıyan eser "birçok kamusal olayla ilgili değerli bir belge olmasına rağmen, o olaylarla ilgili tam bir tarihi kayıt değildir" (s. vii). Ryan'ın (1951) da ön sözünde belirttiği üzere söz konusu eser her şeyden önce Ryan'ın hayatını ve anılarını anlattığı bir "otobiyografi" (s. xi) olduğundan eserde Ryan'ın hayatına dair detaylara sıkça yer verilmektedir.

<i>The Last of the Dragomans</i>	I was exceptional, and on balance fortunate, in remaining fixed in Constantinople. This was a result of my having specialized in the work of dragoman and having already had training in it at the Consulate- General, when it became necessary to restaff the Embassy Dragomanate (Ryan, 1951, s. 49).
Aslına Çeviri I	---
Aslına Çeviri II	---
Aslına Çeviri III	İstanbul'dan dışarı çıkmadığım için istisna oluştuyordum ve her şey göz önüne alındığında, şanslıydım. Bunun nedeni, dragomanlık görevinde uzmanlaşmış olmam ve Sefaret Dragomanlığında eleman değişikliğine gidilmesi gerektiğinde, Konsoloslukta zaten yeterince eğitim almış olmamdı (Ryan, 2015, s. 36).

Yukarıdaki örnek, Ryan'ın İstanbul'da geçirdiği ilk yıllarını, konakladığı mekanları, birlikte yaşadığı kişileri anlattığı beş sayfalık uzun bir bölümden alınmıştır. Ryan'ın hayatından detaylara yer verilen ve Osmanlı Devleti'ne yönelik herhangi bir görüş ya da düşünce içermeyen bu kısımların tamamının gizli çeviriden çıkarıldığı gözlemlenmiştir. Gizli çeviriyi temel alan ikinci aslına çeviride de bu kısımlar bulunmamaktadır. Türk Tarih Kurumu tarafından gerçekleştirilen çeviride Ryan'ın hayatına dair detaylar atılmamış, mevcut haliyle aktarılmaya çalışılmıştır.

Örnek 8:

Başlık da dahil olmak üzere eserde Ryan'ın özellikle Bab-ı Ali'nin son Dragomanı olması okurla paylaşılmaktadır. Ryan'ın baş tercümanlık görevine getirilmesinin yolunu açan olaylar ise aşağıdaki tabloda ele alınan örnekte belirtilmektedir.

<i>The Last of the Dragomans</i>	Hohler, a sort of glorified diplomatic Counsellor, was known as Chief Political Officer. I became Second Political Officer, but was to all intents and purposes Chief Dragoman, as there was less question than ever of the return of Fitzmaurice, though he continued to hold the post in theory (Ryan, 1951, s. 121).
Aslına Çeviri I	---
Aslına Çeviri II	---
Aslına Çeviri III	Takdir edilen bir tür diplomatik müşavir olan Hohler, Baş Politik Yetkili olarak tanınıyordu. Ben, İkinci Politik Yetkili oldum, ama işin her türlü gereği olarak Baş Dragomandım, zira Fitzmaurice'in teoride hala bu unvana sahip olmasına rağmen, geri dönme ihtimali yok gibiydi (Ryan, 2015, s. 107).

Baş Dragomanlık görevini üstlenmeye nasıl başladığını okurlarla paylaştığı kısımda Ryan, kendi hayatından ve İngiliz diplomat meslektaşlarından bahsetmektedir. Mevcut Baş Dragomanın İstanbul'da bulunmaması nedeniyle onun görevlerini üstlenen Ryan, meslektaşı Fitzmaurice'in İstanbul'a dönmeyeceğinden emin olduğunu, dolayısıyla Baş Dragomanlık rütbesinin kendisine kalacağını belirtir. Nitekim, ilerleyen süreçte beklentisinin gerçekleştiği görülecektir.

Gizli çeviride ve gizli çeviriyi temel alan ikinci aslına çeviride Ryan'ın hayatına dair bu önemli detaylara yer verilmediği görülmektedir. Eserin başlığı "The Last of the Dragomans" dahi anlatının Ryan'ın tercüman görevini üstlendiği yıllarını anlatacağını vurgulamak amacıyla kurgulanmış olsa da başlığın tamamen değiştirildiği ve anlatının kırılıp, belirli yerlerde müdahaleye uğradığı gizli çeviride Ryan'ın dragomanlık görevine dair detaylara dahi yer verilmemiştir. Türk Tarih Kurumu'nun gerçekleştirdiği aslına çeviride ise Ryan'ın hayatına dair detayların korunduğu görülmektedir.

6. Tartışma ve Sonuç

Çalışmada gerçekleştirilen incelemeden elde edilen bulgular, İngiliz diplomat Ryan'ın İngilizce olarak kaleme aldığı Osmanlı ve Türk dünyası ile örülü eserin bir "özde çeviri" (Öztürk Kasar, 2012) olduğu varsayımını 56 örnek üzerinden doğrulamış ve söz konusu eser Türkçeye çevrildiğinde aslına döndüğünden eserin Türkçe çevirileri "aslına çeviri" (Öztürk Kasar, 2012) örneği olarak ele alınabilmiştir. "Literary Translator Ethics" başlıklı makalesinde kaynağın yeniden yazılması, yeniden çeviri ve ara dilden çeviri olmak üzere üç karmaşık çeviri durumunda dikkatleri çeviri etiğine çeken Alvstad'ın (2020, s. 108) yaklaşımından yola çıkılarak Alvstad'ın ortaya koyduğu üç duruma ek olarak eserin aslına döndüğü aslına çeviriler bu çalışmada etik açıdan incelenmesi gereken dördüncü karmaşık çeviri durumu olarak önerilmektedir. Öyle ki, bütüncüye oluşturan ilk aslına çevirinin bir gizli çeviri olduğunun saptanması ve eserde ciddi boyutta değişikliğe gidilerek özgün metin gibi sunulması aslına çevirilerin çeviri etiği açısından incelenmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Marjinal çeviri durumunu örnekleyen gizli çevirilerin o kültürde özgün metin ile çeviri metin kavramları arasındaki ilişkiyi gösteren ürünlerden biri olduğunu söylemek mümkündür (Gürçağlar, 2010, s. 172)

Eserin Türk yazın dizgesindeki çevirileri karşılaştırmalı bir şekilde okunduğunda, gizli çeviri olarak yayımlanan tefrikada eserin büyük ölçüde kısaltıldığı, Ryan'ın hayatına dair detayların, hatıralarının gizli çeviriden çıkarılarak eserin odağının tamamıyla değiştirildiği, dönemin padişahı II. Abdülhamit'e yöneltilen 18 söylemin altısının olumsuz olduğu ve tamamının gizli çeviride yumuşatılarak aktarıldığı, Genç Türkler'e yöneltilen 10 söylemin ise dördünün olumsuz olduğu ve üçünün gizli çeviriden tamamen çıkarıldığı birinin ise yumuşatılarak aktarıldığı, Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki ilişkilere dair olumsuz söylemlerin ise gizli çeviriden tamamen çıkarıldığı gözlemlenmiştir. Gerek Osmanlı ve Türk kültürü, yaşantısı, gelenek ve göreneklere ile tarihsel ortam içinde şekillenen olaylar ile örülü olan eser, aslına yani Türkçeye döndüğünde eserin Ryan'ın kaleminden Türkçe olarak çıkan özgün bir metin gibi tefrika edilmesi gerekse gizli çeviride saptanan tüm bu müdahaleler, gizli çevirmen ile çeviri sürecine dahil olan diğer eyleyenlerin bu eserin temsiliyetini değiştirme eğiliminde olduklarını göstermiştir. Doğrusal düzlemde gerçekleşmeyen aslına çeviri olgusunda, eser aslına yani çıkış dil ve kültürüne döndüğünden çeviri sürecinde yer alan eyleyenlerin kendi kültürlerine, tarihi şahsiyetlerine yönelik olumsuz söylemlere müdahale etmekten çekinmedikleri görülmüştür. Diğer yandan, Türk Tarih Kurumu tarafından gerçekleştirilen çeviride ise Ryan'ın ortaya koyduğu metne müdahalede bulunulmamış, özellikle Ryan'ın Osmanlı ve Türk halkına yönelik bakış açısının erek okurla paylaşılması istendiği bir çeviri ürün ortaya konmuştur.

Tüm bu bulgular aslına çeviride çevirmen ve diğer eyleyicilerin metne müdahale hakkını ne ölçüde kendilerinde gördükleri, özellikle hangi noktalara müdahale eğiliminde oldukları, Türk yazın dizgesindeki aslına çeviriler arasında başka gizli çevirilerin olup olmadığı sorularını akla getirmektedir. Bulgular gösterdiği üzere aslına çeviri olgusu üzerinden yaklaşıldığında çeviri etiğinin farklı boyutları mevcuttur ve aslına çeviriler üzerine gerçekleştirilecek vaka incelemelerinin artmasıyla bu boyutlar aydınlatılabilecektir. Aslına çeviri olgusu gibi özel çeviri durumları odağında yürütülecek çeviri etiği tartışmalarının çeviribilim alanında yeni konuları gündeme getirebileceği düşünülmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA/REFERENCES

Alvstad, C. (2020). Literary translator ethics. K. Koskinen ve N. K. Pokorn (Ed.), *The Routledge handbook of translation and ethics* (s. 180-195). London: Routledge.

Aydoğan E. ve Cevizliler E. (2014). Eser hakkında. *İstanbul'da bir İngiliz tercümanın hatıraları: Abdülhamit devrinden Mustafa Kemal'e kadar*. Salkımsöğüt yayınları.

- Bengi-Öner, I. (1993). Çeviri eleştirisi bağlamında eleştirel bilincin oluşması ve eleştirisi, üsteleştirisi, çeviribilim ilişkileri. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 4, 25-50. Erişim adresi: <http://dad.boun.edu.tr/tr/pub/issue/4537/289870>
- Chesterman, A. (1997a). Ethics of translation. M. Snell- Hornby, Z. Jettmarová ve K. Kaindl (Ed.), *Translation as intercultural communication: selected papers from the EST congress* (s. 147-156). Amsterdam/Philedelphia: John Benjamins.
- Chesterman, A. (1997b). *Memes of translation: The spread of ideas in translation theory*. Amsterdam: John Benjamins.
- Gülmüş Sırkıntı, H. (2021). Çeviri göstergebilimi çerçevesinde bir özde çeviri örneği olarak İrfan Orga'nın Portrait of a Turkish Family başlıklı eseri ve aslına çevirisinde çevirmen kararları. A. Akın, N. Şevik (Ed.), *Çeviri ve disiplinlerarasılık: Çeviribilimin disiplinlerarası boyutu* (s. 121-142). Çizgi kitabevi.
- Gülmüş Sırkıntı, H. (2022). Oryantalist söylem aktarımında aslına çevirenin sesi: Behind Turkish Lattices: The Story of a Turkish Woman's Life başlıklı eserin oryantalizm bağlamında çözümlenmesi ve çeviri değerlendirmesi. M. Kuleli, D. Tuna (Ed.), *Edebiyat kuramı odağında çeviri amaçlı çözümlenmeler* (s. 161-187). İstanbul: Eğitim Yayınevi.
- Karadağ, A. B. & Tellioglu, B. (2015). Çeviribilimde yeni evrenselcilik: Meslek etiğinin yükselişi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 3, 90-100. Doi: 10.29000/rumelide.133763
- Koskinen, K. (2000). *Beyond ambivalence: Postmodernity and the ethics of translation* (Doktora tezi). University of Tampere. Erişim adresi: <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/67049>
- Laaksonen J. ve Koskinen K. (2020). Venuti and the ethics of difference. K. Koskinen ve N. K. Pokorn (Ed.), *The Routledge handbook of translation and ethics* (s. 131-147). London: Routledge.
- Lefevere, A. (1985). Why waste our time on rewrites? The trouble with interpretation and the role of rewriting in an alternative paradigm. T. Hermans (Ed.), *The manipulation of literature* (215-243). London: Croom Helm.
- Hermans, T. (2009). Translation, Ethics, Politics. J. Munday (Ed.), *The Routledge Companion to Translation Studies* (93-105). New York: Routledge.
- Lefevere, A. (1992). *Translation, rewriting, and the manipulation of literary fame*. London: Routledge
- Öztürk Kasar, S. (2012). Traduction de la ville sous le point de vue sémiotique: Istanbul à travers ses signes en trois langues. N. Rentel ve S. Schwerter (Ed.), *Défis et enjeux de la médiation interculturelle* (267-285). Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Öztürk Kasar, S. (2020). Çeviri göstergebilimi ile kent göstergebiliminin bütünlük bağlamında özde çeviri kavramının incelenmesi. *Dünya Dilleri, Edebiyatları ve Çeviri Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 1-25.
- Parlak, B. (2008). Norm ve Değer İlişkisi Bağlamında Çeviri Etiği. *Çeviri ve Çevirmenliğin Etik Sorunları. Çeviri Etiği Toplantısı 7-8 Aralık 2006 Bildiri Kitabı* (s.121-132), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yayın No: 4739
- Ryan, A. (1951). *The last of the dragomans*. (R. Bullet, Ed). London: Geoffrey Bles.
- Ryan, A. (2014). *İstanbul'da bir İngiliz tercümanın hatıraları: Abdülhamit devrinden Mustafa Kemal'e kadar*. (E. Aydoğan, E. Cevizliler, Hazırlayanlar). Salkımsöğüt Yayınları.
- Ryan, A. (2015). *Sonuncu dragoman*. (D. Berilgen Cenkçiler, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ryan, A. (22 Nisan-26 Mayıs 1957). Abdülhamit devrinden Mustafa Kemal'e kadar: Bab-ı Ali'deki son tercüman Sir Andrew Ryan'ın hatıraları. *Dünya Gazetesi*.
- Tahir-Gürcağlar, Ş. (2010). Scouting the Borders of Translation: Pseudotranslation, Concealed Translations and Authorship in Twentieth-century Turkey. *Translation Studies*, 3 (2). 172-187. doi. org/10.1080/14781701003647384

- Telliöđlu, B. (2015). Çeviride Makul, Makbul ve Müphem: Çeviri Etiği, Meslek İlkeleri ve Bireysel Ahlak. Yayınlanmamış doktora tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Telliöđlu, B. (2018). Bir çeviri etiği dersine doğru. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Özel Sayı, 254-265. DOI: 10.29000/rumelide.454276
- Toury, G. (1995). *Descriptive translation studies and beyond*. Amsterdam: John Benjamins.
- Venuti, L. (1995). *The translator's invisibility: A history of translation*. London: Routledge.
- Venuti, L. (1998). *The scandals of translation: Towards an ethics of difference*, London and New York: Routledge.
- Yılmaz Kutlay, S. (2020). Estetik ve etik bağlamında edebiyat çevirmeninin özerkliği: Translingualism (Ötedilcilik) örneği. *International Journal of Languages Education*, 8 (3), 145-157. Doi: 10.29228/ijlet.45848